

Daina Bleiere

VĒSTURNIEKI UN 1958. GADA DISKUSIJA PAR JAUNLATVIEŠIEM*

1958. gada aprīlī četras dienas toreizējā Zinātņu akadēmijas Fundamentālās bibliotēkas zāle kādreizējā Muses biedrības ēkā (tagad Vāgnera zāle) bija pārpildīta – notika ZA Sabiedrisko zinātņu nodaļas rīkotā konference par jaunlatviešiem. Katru dienu konferencē piedalījās ap 400–450 klausītāju, un droši var teikt, ka neviens cits vēsturnieku pasākums līdz pat 80. gadu otrās puses diskusijām par vēsturi pēckara periodā nebija izraisījis tik dzīvu publikas interesi. Diskusijai bija sava priekšvēsture un pēcvēsture, kura ļauj apgalvot, ka jaunlatviešu jautājuma traktējums nopietni un visumā negatīvi ietekmēja vēstures zinātnes attīstību Padomju Latvijā.

Jāatzīmē, ka pēckara gados jautājumā par jaunlatviešu kustības novērtējumu no marksistiski ļeņiniskā viedokļa pastāvēja zināma uzskatu dažādība. Vienu viedokli pārstāvēja 1948. gadā publicētais pirmais mēģinājums Latvijas padomju historiogrāfijā aplūkot jaunlatviešu kustības devumu – Viļa Samsona un Gustava Naana raksts par jaunlatviešu un jaunigauņu kustību,¹ faktiski nodaļa no publicēšanai sagatavotā PSRS ZA Filozofijas institūta darba “Filozofijas vēsture”. Autori latviešu un igauņu nacionālo kustību 19. gadsimta 60.–70. gados vērtēja šādi: “Savā šķiriskajā būtībā tā ir apspiesto nāciju (latviešu un igauņu) dzimstošās lauku buržuāzijas cīņa pret valdošās nācijas muižnieku (vācu baronu) ekonomisko un politisko uzkundzēšanos. Latviešu un igauņu nacionālajai buržuāzijai izdodas zem nacionālās kustības karoga apvienot plašās zemnieku masas tāpēc, ka kustības galvenais saturs bija cīņa pret feodāli dzimtbūtnieciskajām paliekām, kuru likvidācijā bija ieinteresēta v i s a z e m n i e c ī b a [retinājums tekstā. – D. B.]”² Autori galvenokārt pievērsās jaunlatviešu un jaunigauņu apgaismotāju darbībai. Viņi uzsvēra, ka “nacionālās atmodas laikmeta progresīvie domātāji [...] nebija revolucionāri, bet Baltijā valdošās kārtības apstākļos viņu prasības šķita neparasti revolucionāras, un valdošo šķiru pārstāvji saskatīja tanīs pat sociāldemokrātismu”.³ V. Samsons un G. Naans

* LETONIKA Publikācija sagatavota Valsts pētījumu programmas “Letonika” ietvaros.

¹ Naans G., Samsons V. Baltijas tautu progresīvā sabiedriskā un filozofiskā doma 19. gadsimtā // Padomju Latvijas Boļševiks. – 1948. – Nr. 9. – 56.–63. lpp.

² Turpat. – 56., 57. lpp.

³ Turpat. – 57. lpp.

secināja, ka 80. gados nacionālā kustība zaudēja savu progresīvo raksturu un tās ideologi vairs neizteica visas zemniecības intereses.

No 1958. gada diskusijas viedokļa būtiskākais ir minēto autoru secinājums, ka jaunlatviešu kustība bija visas latviešu zemniecības nacionāla kustība un ka tālaika kontekstā tā šķita pat revolucionāra. No marksistiski ļeņinskās paradigmas viedokļa jautājums par to, vai tā vai cita kustība bija progresīva, bija tās novērtējuma pamatkritērijs. Šajā versijā tā bija progresīva kustība sava laika vēsturiskajā kontekstā.

Otra tendence bija vērtēt jaunlatviešu kustību atkarībā no tā, vai tā bija vai nebija ietekmējusies no krievu revolucionārās kustības, par mērauklu izmantojot V. Ļeņina izteikumus par narodņiku kustību. 1946. gadā kādā publikācijā vēsturnieks Jānis Krastiņš pat apgalvoja, ka jaunlatviešu kustība noritējusi zem narodņicisma karoga,⁴ šādam apgalvojumam, tāpat arī citiem mēģinājumiem iekļaut jaunlatviešus krievu revolucionārās kustības kontekstā nebija pilnīgi nekāda faktoloģiska pamatojuma. 50. gadu sākumā izstrādāja trīs sējumu Latvijas PSR vēstures izdevumu, kas tika publicēts 1952.–1959. gadā akadēmiķu Jāņa Zuša, Jāņa Krastiņa un Kārļa Strazdiņa redakcijā. 1954.–1956. gadā tika izdots arī Latvijas PSR vēstures saīsinātais kurss krievu un latviešu valodā K. Strazdiņa redakcijā. Tādējādi tika izveidota oficiālā Latvijas vēstures versija. J. Krastiņš un K. Strazdiņš bija tie, kas izstrādāja jaunlatviešu kustības vērtējumu šai versijai. “Latvijas PSR vēstures” II sējumā, kas tika publicēts 1955. gadā, nodaļu par jaunlatviešiem rakstīja J. Krastiņš, tomēr jāņem vērā, ka sējums faktiski bija kolektīvs darbs – tā iztirzāšanai bija sasaukta speciāla PSRS ZA, Igaunijas, Latvijas un Lietuvas ZA vēstures institūtu konference 1953. gadā, turklāt notika vēl citas apspriedes, lai radītu pilnīgi “nevainojamu” versiju. II sējumā jaunlatviešu kustība tika nosaukta par “buržuāzisku nacionālu kustību”, kura “jau pašā sākumā [...] ieguva liberāli reformistisku raksturu”.⁵ “Jaunlatvieši bija topošās jaunās latviešu pilsētas un lauku buržuāzijas ideologi.”⁶ Tika gan atzīts, ka jaunlatviešu vidū esot bijuši arī radikālāki elementi – Juris Alunāns un Kaspars Biezbārdis, “kas zināmā mērā pauda latviešu sīkburžuāzijas intereses”.⁷ Tomēr kopumā tā bija reformistiska buržuāzijas kustība, kas neaptvēra plašus pilsētas strādnieku un bezzemnieku slāņus. Jaunlatviešiem tika pārņemta sadarbība ar cariskās Krievijas administrāciju un slavofiliem. Tajā

⁴ Citēts pēc: *Liebermanis G.* Jaunlatvieši. No latviešu ekonomiskās domas vēstures. – Rīga: Latvijas Valsts izdevniecība, 1957. – 15. lpp.

⁵ Latvijas PSR vēsture. II sēj.: No 1861. gada līdz 1917. gada martam / Atb. red. J. Krastiņš. – Rīga: Latvijas PSR Zinātņu akadēmijas izdevniecība, 1955. – 81., 82. lpp.

⁶ Turpat. – 85. lpp.

⁷ Turpat. – 86. lpp.

pašā laikā J. Krastiņš atzina, ka jaunlatviešu kustība 19. gadsimta 50.–70. gados bija arī “samērā progresīva parādība”,⁸ jo jaunlatvieši iestājās pret vācu muižniecības un buržuāzijas privilēģijām, izkopa latviešu valodu, darbojās kultūras un izglītības laukā. Kopumā tomēr tika noliegts jaunlatviešu kustības “progresīvais” raksturs, jo viņi neesot pārstāvējuši sabiedrības proletārisko slāņu intereses un neesot aicinājuši uz revolucionāru cīņu.

Pilnīgi iespējams, ka J. Krastiņa un K. Strazdiņa skatījumā tas bija akadēmiski izsvērts jaunlatviešu vērtējums, jo viņiem nācās rēķināties kā ar ortodoksālo Maskavas vēsturnieku, tā arī vietējo reakcionāru iebildumiem, no pēdējiem ar vislielāko konsekvenci izcēlās bēdīgi slavenais ortodoksālais staļinists Jānis Bumbiers, kurš, piemēram, kādā diskusijā esot nosaucis Krišjāni Valdemāru par “nīcināmo buržuāzisko nacionālistu”.⁹ Jāatzīmē, ka ne visi vēsturnieki pilnībā atbalstīja centienus izraut jaunlatviešu kustības vērtējumu no vietējā konteksta, tomēr visumā viņu rakstos vērojama tendence reducēt kustību uz šķiru pretrunām un neiedziļināties kustības nacionālajā komponentē. Savukārt tieši tā tika uzsvērtā divos literatūrzinātnieka Ēvalda Sokola rakstos žurnālā “Karogs” 1955. un 1956. gadā, izdalot latviešu nacionālajā kustībā divas tendences – buržuāziski demokrātisko (“progresīvo”) un buržuāziski liberālo (“neprogresīvo”), turklāt jaunlatviešu kustība tika pieskaitīta pie buržuāziski demokrātiskā, tātad progresīvā posma. Tādējādi “Latvijas PSR vēstures” II sējuma “oficiālā” akadēmiskā versija, pie kuras visiem būtu jāpieturas, 50. gadu vidū netika pilnībā respektēta. Pastāvēja pietiekami liela viedokļu dažādība, protams, marksistiski ļeņiniskās vēstures koncepcijas ietvaros.

1957. gadā iznāca ekonomista Georga Libermaņa grāmata “Jaunlatvieši. No latviešu ekonomiskās domas vēstures”.¹⁰ Tajā G. Libermanis aplūkoja 19. gadsimta 50.–60. gadu jaunlatviešu J. Alunāna, A. Spāga, K. Valdemāra ekonomiskos uzskatus. Ne visai pamatoti viņiem bija piepulcināts arī Jūlijs Kalējs-Kuzņecovs, kurš faktiski nekad nebija saistīts ar nacionālās atmodas kustību. G. Libermaņa grāmatā jautājumam par jaunlatviešu kustības “progresīvo” vai “neprogresīvo” raksturu bija atvēlēta pietiekami liela vieta, jo tā arī bija uzrakstīta marksistiski ļeņiniskās paradigmas ietvaros. Autors uzsvēra, ka “jaunlatvieši raksturojami ne tikai kā buržuāziski apgaismotāji, kas nepacēlās līdz tautas masu aktīvai iesaistīšanai

⁸ Latvijas PSR vēsture. II sēj.: No 1861. gada līdz 1917. gada martam. – 87. lpp.

⁹ Samsons V. Kā zinātnisku diskusiju pārvērtā par politisku farsu // Latvijas PSR Zinātņu Akadēmijas Vēstis. – 1989. – Nr. 4. – 4. lpp.

¹⁰ Libermanis G. Jaunlatvieši. No latviešu ekonomiskās domas vēstures. – Rīga: Latvijas Valsts izdevniecība, 1957.

revolucionārajā cīņā, bet [...] arī kā buržuāziski demokrāti – reformisti”, viņi bija “pirmie latviešu tautas pārstāvji, kas savos darbos izvirzīja un pamatoja nacionālās atbrīvošanas ideju, to nesaraujami saistot ar vācu baronu feodālās kundzības laušanu”.¹¹ Atšķirība no akadēmiskās vēstures versijas bija tā, ka autors aplūkoja problēmu tālaika vēsturiskajā kontekstā, kas, jāatzīmē, ir daudz pamatotāk no marksistiskās pieejas viedokļa nekā Latvijas specifisko apstākļu mērīšana ar V. Ļeņina Krievijas politiskā diskursa ietvaros pausto polemisko izteikumu mērauklu. Tādējādi tas, ka jaunlatvieši Adama Smita mācību un brīvās konkurences propagandu izmantoja, lai apkarotu vācu baronu privilēģijas, kā arī bija latviešu buržuāzijas ideologi, sava laika vēsturiskajos apstākļos bija apstiprinājums viņu uzskatu progresīvajai dabai, turklāt “latviešu buržuāziski nacionālajai kustībai tās pirmajā posmā bija spēcīgs vispārdemokrātisks raksturs”.¹²

“Latvijas PSR ZA Vēstis” 1957. gada pēdējā numurā bija publicēta akadēmiķa J. Krastiņa recenzija par grāmatu.¹³ Akadēmiķis norādīja, ka “pēdējā laikā Padomju Latvijas presē ir parādījušies daži raksti un darbi, kas nepareizi novērtē jaunlatviešu buržuāzisko kustību, idealizē to par demokrātisku, visas tautas kustību”. Arī G. Libermana grāmatā, “tāpat kā latviešu buržuāzijas presē, jaunlatviešu vadoņi tiek idealizēti kā pirmie visas tautas pārstāvji, latviešu tautas brīvības cīnītāji, demokrāti un kvēli antifeodālās cīņas karognesēji”.¹⁴ Pēc recenzenta domām, G. Libermana darbā bija nopietnas metodoloģiskas kļūdas (galvenokārt – ka autors vērtējot kapitālismu un tā ideju paudējus – jaunlatviešus kā progresīvu parādību, bet aizmirstot kapitālisma pretrunas, šķiru antagonismu, ekspluatāciju u.tml.) un pretrunas, pat faktu sagrozišana. Īpaši lieli iebildumi J. Krastiņam bija pret K. Valdemāra darbības pozitīvu novērtējumu, tāpat arī “Pēterburgas Avīžu” “nepareizu” izvērtējumu. G. Libermanis uzskatīja, ka “Pēterburgas Avīzēm” dažkārt bijusi pat revolucionāra nozīme, bet patiesībā tā bija “mērena progresīvi buržuāziska avīze, kura dažos jautājumos [...] pauda pat reakcionārus ieskatus”. Arī agrārajā jautājumā jaunlatvieši esot bijuši pret “muižnieku varas un zemes iznīcināšanu”.¹⁵

J. Krastiņš asi uzbruka G. Libermana viedoklim, ka jaunlatviešu kustībā ir bijuši divi posmi – progresīvais un reakcionārais (“Jaunlatviešu kustība, kā augošās buržuāzijas kustība, atšķiras no

¹¹ *Libermanis G.* Jaunlatvieši. No latviešu ekonomiskās domas vēstures. – 280., 281. lpp.

¹² Turpat. – 9. lpp.

¹³ *Krastiņš J.* Jaunlatviešu idealizēšana // Latvijas PSR Zinātņu Akadēmijas Vēstis. – 1957. – Nr. 12 (125). – 185.–191. lpp.

¹⁴ Turpat. – 185. lpp.

¹⁵ Turpat. – 186., 188. lpp.

turpmākās latviešu buržuāzijas kustības ar saviem progresīvajiem ieskatiem un prasībām. Kad šie centieni izzūd, tad izbeidzas arī jaunlatviešu kustība, un nekāda otra posma vairs viņā nebija, jo nevar taču par jaunlatviešu kustību saukt reakcionāro buržuāziski nacionālistisko kustību”¹⁶), kā arī tēzei, ka jaunlatvieši bijuši latviešu sociāldemokrātijas, Jaunās strāvas priekšteči. Tāpat norāde uz Latvijas specifiskajiem apstākļiem, kas nosaka to, ka nevar likt vienlīdzības zīmi starp krievu buržuāzijas liberālo kustību (kadeziem) un jaunlatviešiem, izpelnījās nosodījumu. Galīgais J. Krastiņa secinājums bija tāds, ka “no proletariāta šķiru cīņas viedokļa [...] tā nekādā ziņā nav demokrātiska kustība, bet progresīva nacionāli liberāla buržuāziska kustība, no kuras proletariāts ir saņēmis zināmu sevišķi kultūras mantojumu”.¹⁷

Iespējams, ka J. Krastiņš pat pilnībā neapzinājās, cik stipri viņš ir aizskāris vienu no galvenajām latviešu vēsturiskās apziņas sastāvdaļām. Turklāt šo aizskārumu sāpīgi uztvēra ne tikai nacionāli domājoši cilvēki, bet arī komunisti. Visai kļiedzoša bija arī akadēmiķa ignorance daudzos Latvijas vēstures jautājumos.

Nedēļas laikrakstā “Literatūra un Māksla” 1958. gada 15. martā tika publicēts pretraksts J. Krastiņa recenzijai. Tas nebija parakstīts, tādējādi to var uzskatīt par redakcijas viedokli.¹⁸ Spriežot pēc tālākās polemikas, raksts atspoguļoja galvenokārt Voldemāra Kalpiņa un Arvida Grigūļa domas. Rakstā bija norādīts, ka “mūsu” domstarpības ar J. Krastiņu ir principiālas un “akadēmiķa Krastiņa nostāja kvalificējama kā vulgāri socioloģiska un viņa attieksme pret latviešu tautas progresīvās kultūras mantojumu nav saucama citādi kā vien par klaji nihilistisku”.¹⁹ Atsaucoties uz V. Ļeņina rakstiem, autors/i norādīja, ka pēc viņa klasifikācijas jaunlatvieši pieskaitāmi apgaismotājiem, taču “jaunlatviešu apgaismes centienus J. Krastiņš, šķiet, apzināti, pat nepiemin”.²⁰ Akadēmiķis arī atzīstot par pareizu latviešu buržuāzisko nacionālistu nostādni par jaunlatviešiem kā revolucionārās cīņas pretiniekiem un ka viņi ir “rāpojuši” cara priekšā (cita starpā, viņš atsaucoties uz E. Blanķu un E. Silzemnieku, bet nezino, ka tas ir viens un tas pats autors), tādējādi lejoj ūdeni uz “latviešu buržuāzisko nacionālistu urrāpatriotisma dzirnavām”. Krastiņam tika pārņemta arī P. Stučkas izteikumu viltošana, lai pierādītu, ka “jaunlatviešu darbība latviešu tautai atnesusi vairāk ļauna

¹⁶ *Krastiņš J.* Jaunlatviešu idealizēšana. – 190. lpp.

¹⁷ Turpat. – 191. lpp.

¹⁸ “Literatūras un Mākslas” redkolēģija bija šāda: V. Kalpiņš (redaktors), I. Gerocka, A. Grigulis, N. Grinfelds, M. Ivanovs, I. Kreituse, J. Laganovskis, I. Muižnieks, K. Plūksne, J. Sudrabkalns.

¹⁹ Kurš maldās? // *Literatūra un Māksla.* – 1958. – 15. marts. – 3. lpp.

²⁰ Turpat.

nekā laba”.²¹ Vēl iebildumus izraisīja akadēmiķa mēģinājumi likt vienlīdzības zīmi starp K. Valdemāru, K. Ulmani un J. Veinbergu, kā arī “tendence apgalvot, ka ikkatram demokrātam jābūt revolucionāram”.²² Secinājums bija tāds, ka jaunlatvieši 19. gs. 50.–60. gados nebija revolucionāri, bet bija demokrāti, tāpat arī nav noliedzama viņu vadošā loma nacionālajā atbrīvošanas cīņā.

Šis polemikas rezultāts bija jau minētā konference 1958. gada aprīlī (sk. 1. dokumentu). Konferences ievadreferātā K. Strazdiņš, polemizējot kā ar G. Libermani, tā arī ar “Literatūru un Mākslu” un “atsevišķiem literatūrzinātniekiem”, centās pamatot tēzi, ka 1) jaunlatvieši bijuši buržuāziski liberāli, kas atšķirībā no demokrātiem ir bijuši pret revolucionāro ceļu, tādēļ nav vērtējami kā progresīva kustība, un 2) jaunlatviešu kustība nav bijusi visas tautas kustība.²³ K. Strazdiņa viedokli atbalstīja J. Krastiņš un J. Bumbiers. Viņu runas “pavadīja svilpieni u.c. veida protesti”.²⁴ Savukārt ar atzinību tika uztvertas ZA Ekonomikas institūta direktora Paula Dzēves, A. Griguļa, Ē. Sokola, J. Zuša un LPSR Augstākās Padomes priekšsēdētāja Kārļa Ozoliņa uzstāšanās, tāpat arī Latvijas Komunistiskās partijas Centrālās Komitejas sekretāra Arvīda Pelšes mēģinājums rast kompromisu.²⁵ “Latvijas PSR ZA Vēstis” tika dots īss konferences atreferējums, kas neko daudz neatšķirās no šeit publicētā protokola. Tajā bija teikts, ka “konferences spējais vērtējums bija tas, ka jaunlatviešu kustība pēc savas šķiriskās būtības bija augošs latviešu buržuāzijas kustība, kurai konkrētajos vēsturiskajos apstākļos bija liela progresīva nozīme”.²⁶

Konference šķietami beidzās ar “neizšķirtu”, tomēr morālais pārsvars acīmredzami bija J. Krastiņa, K. Strazdiņa un J. Bumbiera pretinieku pusē. Savukārt akadēmiķu noskaņojumā pēc konferences ieskatu sniedz šeit publicētais anonīms vēsturnieka sacerējums (sk. 3. dokumentu). Nenoliedzami, interesanti būtu uzzināt, kas bija vēstules autors – vai tas bija kāds no akadēmiķiem, vai arī tā bija kolektīvs sacerējums, vai arī to patiešām bija uzrakstījis kāds cits vēsturnieks, visticamāk, J. Krastiņa un K. Strazdiņa uzdevumā? Tā ir neatrisināma un faktiski arī otršķirīga problēma. Daudz nozīmīgāks

²¹ Kurš maldās? – 4. lpp.

²² Turpat.

²³ Latvijas Zinātņu akadēmijas arhīvs, 1. fonds, 9. apraksts, 22. lieta, 3.–84. lp.

²⁴ Latvijas enciklopēdija. 3. sēj.: I–LATV. – Rīga: SIA “Valērija Belokoņa izdevniecība”, 2005. – 151., 152. lpp.

²⁵ Turpat.

²⁶ *Magone J.* Latvijas PSR Zinātņu akadēmijas Sabiedrisko zinātņu nodaļas zinātniska konference // Latvijas PSR Zinātņu Akadēmijas Vēstis. – 1958. – Nr. 6 (131). – 159. lpp.

ir pats vēstules teksts, tajā izteiktās domas un polemikas kultūra, kas labi raksturo sava laika kontekstu. G. Libermaņa monogrāfijas nosaukšana par “grāmateli”, kā arī uzbrukumi nevēsturniekiem kā apriori nekompetentiem apliecina, ka akadēmiķi un viņu atbalstītāji bija nopietni aizkaitināti, tomēr arī jutās diezgan bezspēcīgi konfrontācijā ar sabiedrības viedokli. Tādēļ nācās ķerties pie pārbaudīta līdzekļa – politisku birku piekāršanas oponentiem un slēptiem vai arī atklātiem mājieniem par tām politiskajām sekām (arī CK darbiniekiem), kas būs, ja brīdinājumi netiks ņemti vērā. Būtībā vēstule bija akadēmiskā formā ietērpta politiska denunciacija. Tomēr grūtības radīja tas, ka akadēmiķu pretinieku nometnē bija daudzi, kas ieņēma pietiekami augstu sabiedrisko stāvokli un kuru nopelnus vismaz tajā brīdī neviens neņēmas apšaubīt, tādēļ politiskie mājieni izteikti diezgan aizplūvuroti.

Visai interesanta ir arī anonīmās vēstules autora/u tēze par to, ka atklāta diskusija līdz komunisma uzcelšanai vispār nav iespējama. Respektīvi, jebkāda polemika, kas izgāja ārpus Latvijas vēstures interpretācijas, kuru pārstāvēja J. Krastiņš un K. Strazdiņš, objektīvi bija kaitīga “proletariāta” interesēm un atbalstīja buržuāzisko nacionālistu viedokli. (J. Bumbiera viedoklis bija pārlieku reakcionārs arī uz J. Krastiņa un K. Strazdiņa uzskatu fona.)

Pēc konferences cīņa ap jaunlatviešiem turpinājās. Žurnālā “Karoogs” 1958. gada 12. numurā bija publicēts P. Dzērves, J. Zuša, V. Samsona un G. Libermaņa raksts “Par jaunlatviešu kustības raksturu”, savukārt Maskavas žurnālā “Voprosi istorii” 1958. gada 10. numurā K. Strazdiņš publicēja rakstu, kurā nosodīta tendence “uzskaistināt” jaunlatviešu kustību, kas izpaužoties G. Libermaņa grāmatā, kā arī “Literatūras un Mākslas” 15. marta rakstā un konferencē 24.–28. aprīlī.²⁷ Konferencē oponenti esot pārspilējuši Latvijas attīstības īpatnības salīdzinājumā ar Krieviju, centušies parādīt, ka tēze par diviem atbrīvošanas cīņas ceļiem (liberāļi *versus* demokrāti, reforma *versus* revolūcija) esot dogmatiski no citurienes pārņemtas shēmas, kas neesot lietojamas Latvijas specifisko apstākļu pētniecībā.²⁸

Tomēr gala akordu diskusijā ienesa nevis zinātnieki, bet gan politiskā vara. 1959. gada beigās pēc nacionālkomunistu sagrāves par LKP CK 1. sekretāru kļuva A. Pelše. Kā 1989. gadā rakstīja V. Samsons (tobrīd vienīgais notikuma aculiecinieks), 1959. gada beigās A. Pelše uz Latviju ataicinājis no Maskavas komisiju, kas sastāvēja no mazpazīstamiem filozofiskās un ekonomiskās domas pētniekiem filozofijas zinātņu kandidāta I. Ščipanova vadībā. Šai

²⁷ Академик АН Латвийской ССР К. Я. Страздинь. О младолатышском движении 60–70-х годов XIX века // Вопросы истории. – 1958. – № 10. – С. 113–122.

²⁸ Turpat. – 114. lpp.

komisijai uzdots sagatavot rakstu, kas noslēgtu diskusiju par jaunlatviešiem. Uz Centrālo Komiteju izsaukti deviņi zinātnieki – pa trim no katras nometnes (J. Bumbiers, J. Krastiņš, K. Strazdiņš un V. Samsons, Ē. Sokols, J. Zutis) un trīs “centristi”, kas faktiski nemaz nenodarbojās ar jaunlatviešu problēmu (Kārlis Graudiņš, “LPSR Zinātņu Akadēmijas Vēstu” atbildīgais redaktors, Voldemārs Miške, Pēteris Valeskalns). Viņi iepazīstināti ar raksta tekstu, un tas pēc tam publicēts “Padomju Latvijas Komunistā” ar viņu parakstiem, “autoriem” to pat formāli nevizējot.²⁹

Tiešām, 1959. gada beigās Latvijā darbojās PSKP CK atsūtīta komisija, kuru vadīja Maskavas Valsts universitātes Filozofijas un vēstures katedras vadītājs I. Ščipanovs un kurā ietilpa ekonomisti, filozofi un vēsturnieki. Komisijas uzdevums bija izvērtēt LPSR ZA Ekonomikas institūta darbu, faktiski palīdzēt izrēķināties ar P. Dzēvi.³⁰ Man nav īstas pārlicības, ka šī komisija patiešām sagatavoja rakstu, kas tika publicēts “Padomju Latvijas Komunistā” 1960. gada janvāra numurā.³¹ Ļoti iespējams, ka autors bija pats A. Pelše, bet komisija ar savu autoritāti apstiprināja galīgo versiju. Diemžēl LKP CK fondā man neizdevās atrast nekādus materiālus par minēto vēsturnieku apspriedi.

Redakcijas vārdā dotā raksta preambula ir tik daiļrunīga, padomju vēstures zinātnes stāvokli raksturojoša, ka to nepieciešams citēt pilnībā: “Šo rakstu uzrakstījusi mūsu republikas zinātnisko darbinieku grupa, kam agrāk bija dažādi viedokļi par 19. gadsimta otrās puses jaunlatviešu kustības raksturu. Raksts izbeigs pārmērīgi ietilgušo diskusiju šajā jautājumā.

Šo rakstu apsprieduši zinātnieku aprindu pārstāvji Latvijas Komunistiskās partijas Centrālajā Komitejā un atzinuši to par pareizu, jo tajā dots patiess, zinātniski pamatots jaunlatviešu kustības vēsturiskās lomas un šķiriskās būtības novērtējums. Žurnāla “Padomju Latvijas Komunisti” redakcijas kolēģija pilnīgi pievienojas šā raksta secinājumiem un ir pārliecināta, ka turpmākie šīs zinātniskās problēmas atsevišķo aspektu pētījumi ritēs autoru norādītajā virzienā.”³² Tādējādi tā bija oficiāla LKP CK apstiprināta koncepcija, kuru varēja tikai tālāk detalizēti izstrādāt, nevis kaut ko mainīt tās vispārējās aprisēs.

²⁹ Samsons V. Kā zinātnisku diskusiju pārvērta par politisku farsu // Latvijas PSR Zinātņu Akadēmijas Vēstis. – 1989. – Nr. 4. – 4.–6. lpp.

³⁰ Sk.: Latvija padomju režīma varā. 1945–1986: Dokumentu krājums / Atb. red. I. Šneidere. – Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 2001. – 228.–241. lpp.

³¹ Bumbiers J., Graudiņš K., Krastiņš J., Miške V., Samsons V., Sokols E., Strazdiņš K., Valeskalns P., Zutis J. Par jaunlatviešu kustības raksturu un par diskusiju šajā jautājumā // Padomju Latvijas Komunisti. – 1960. – Nr. 1. – 15.–21. lpp.

³² Turpat. – 15. lpp.

Rakstā bija atzīts, ka diskusijas dalībnieki “faktiski sadalījās divās savstarpēji naidīgi noskaņotās nometnēs”. Lai gan tika atzīts, ka sava daļa taisnības ir bijusi arī G. Libermana nometnei un ka viņa oponenti ar “jaunlatviešu kustības progresīvo faktoru nepietiekamu novērtēšanu, to notušēšanu aizskar latviešu tautas nacionālās jūtas”, tādējādi abu pušu nostāja diskusijā esot bijusi nepareiza,³³ tomēr faktiski “jaunā” koncepcija bija tā pati J. Krastiņa un K. Strazdiņa pieeja, tikai nedaudz retušējot tās dogmatiskās pārmērības.

Jaunlatviešu kustības “progresīvās” un “negatīvās” iezīmes rakstā bija rezumētas pa punktiem. Pie jaunlatviešu progresīvajām iezīmēm bija pieskaitīta:

- 1) cīņa par Latvijas buržuāzisku, kapitālistisku attīstību;
- 2) cīņa pret vācu baronu laukos un vācu buržuāzijas pilsētās jūgu;
- 3) darbība latviešu valodas un kultūras attīstībā;
- 4) orientācija uz Krieviju.

Savukārt par negatīvām iezīmēm tika atzīta:

- 1) jaunlatviešu kustības un tās ideologu šķiriska aprobežotība;
- 2) nostāšanās pret revolucionāras cīņas metodēm, paļaušanās uz reformām;

3) atteikšanās no cīņas pret cara patvaldību un par muižnieku latifundiju sadalīšanu.³⁴

Oficiālā koncepcija bija spēkā līdz pat 1989. gadam, kad tika organizēta konference par jaunlatviešiem. Tajā nolasītie referāti ir publicēti “Latvijas Zinātņu Akadēmijas Vēstis” 1989. gada 11. numurā. Tomēr tie arī parāda, ka otrreiz vairs tajā pašā upē iekāpt nav iespējams. 1989. gadā diskusija marksistiskās paradigmas ietvaros bija zaudējusi jēgu, tāpat kā šīs diskusijas centrālais jautājums – vai jaunlatvieši bija “progresīvi”. Arī nepieciešamību pētīt problēmu tās vēsturiskajā kontekstā neviens vairs neapstrīdēja.

Ir pilnīgi skaidrs, ka 1960. gadā panāktā “vienprātība” jaunlatviešu novērtējumā negatīvi ietekmēja problēmas pētniecību. 1960. gadā tika izdots rakstu krājums “Pret jaunlatviešu kustības idealizāciju”, kurā, balstoties uz šo koncepciju, tika precizēti un detalizētāk izpētīti dažādi jautājumi.³⁵ Kaut gan nevar teikt, ka arī turpmākajos gados nebūtu pētīti atsevišķi jaunlatviešu darbības aspekti, pamata koncepcija nemainījās. Faktiski visos Latvijas PSR vēstures izdevumos, ieskaitot pēdējo – 1986. gada, pamata versija, uz kuru balstījās problēmas izklāsts, bija 1955. gada “Latvijas PSR vēstures” II sējuma teksts. Jāatzīmē gan, ka 1986. gada variantā ir saskatāmas liberālākas

³³ *Bumbiers J., Graudiņš K., Krastiņš J., Miške V., Samsons V., Sokols E., Strazdiņš K., Valeskalns P., Zutis J.* Par jaunlatviešu kustības raksturu un par diskusiju šajā jautājumā. – 15., 16. lpp.

³⁴ Turpat. – 21. lpp.

³⁵ Против идеализации младолатышского движения. – Рига, 1960.

pieejas pazīmes, jo ir uzsvērts, ka jaunlatviešu kustība “bija viens no nacionālās atbrīvošanas kustības veidiem”, tomēr neatsakoties no tēzes, ka tai bija šķirisks raksturs un pamatā tā izteica pilsētas un lauku buržuāzijas intereses.³⁶

1960. gadā panāktā “vienprātība” un tas, ka tā bija panākta laikā, kad notika intensīva nacionālkomunistu apkarošana, ļoti negatīvi ietekmēja vēstures zinātnes attīstību Latvijas PSR kopumā. LKP CK izrādījās vienīgais arbitrs, kas izlēma, kurš viedoklis ir “pareizais”, protams, balstoties uz tādu vēsturnieku viedokļiem, kas bija daļa no politiskās varas un izmantoja to sava viedokļa aizsargāšanai. Turklāt noteicošā ietekme uz diskusijas iznākumu bija nevis kādam spiedienam no “Maskavas”, bet gan vietējo ideoloģisko un vēstures funkcionāru dogmatismam un bailēm no liberalizācijas tendencēm.

1. dokuments

Latvijas PSR Zinātņu akadēmijas Sabiedrisko zinātņu nodaļas

ZINĀTNISKĀS KONFERENCES P R O T O K O L S Nr. 1

1958. g. 24. aprīļa līdz 28. aprīlim.

Konferenci atklāj 24. aprīlī plkst. 10.15.

Konferencē piedalās ap 400 dalībnieki.

Prezidijā: Latv. KP CK sekretārs A. PELŠE,³⁷ akadēmiķis
K. STRAZDIŅŠ,³⁸ akadēmiķis J. KRASTIŅŠ,³⁹ akadēmi-

³⁶ Latvijas PSR vēsture no visnenākajiem laikiem līdz mūsu dienām. Trešais pārstrādātais un papildinātais izdevums Latvijas PSR ZA akadēmiķa A. Drīzuļa redakcijā. 1. sējums. – Rīga: Zinātne, 1986. – 188. lpp.

³⁷ Arvīds Pelše (1899–1983), 1941.–1959. g. LKP CK sekretārs propagandas un aģitācijas jautājumos. 1959.–1966. g. LKP CK 1. sekretārs. 1966.–1983. g. PSKP CK Politbiroja loceklis, PSKP CK Partijas kontroles komisijas priekšsēdētājs.

³⁸ Kārlis Strazdiņš (1890–1964), 1934. g. beidzis Sarkanās profesūras institūtu Maskavā. 30. gados strādājis par docētāju dažādās PSRS augstskolās. LPSR ZA akadēmiķis kopš 1951. gada. 1941. g. atsūtīts uz Latviju par izglītības tautas komisāra (ministra) vietnieku. 1944.–1950. g. LPSR izglītības ministrs. 1946.–1953. g. LPSR ZA Vēstures institūta direktors, 1951.–1963. g. arī LPSR ZA Sabiedrisko zinātņu nodaļas akadēmiķis sekretārs.

³⁹ Jānis Krastiņš (1890–1983), 1930. g. beidzis Sarkanās profesūras institūtu Maskavā, pēc tam līdz 1933. g. strādājis Komunistiskās Internacionāles Izpildu komitejā. 1933.–1937. g. Starptautiskā agrārā institūta līdzstrādnieks. 1940.–1946. g. PSRS ZA Vēstures institūta zinātniskais līdzstrādnieks. 1946.–1981. g. LPSR ZA Vēstures institūta sektora vadītājs.

ķis P. VALESKALNS,⁴⁰ akadēmiķis J. ZUTIS,⁴¹ korespondētājloceklis J. BUMBIERS,⁴² Valodas un literatūras institūta direktors filol. zin. kand. E. SVIMPULS-SOKOLS⁴³ un Ekonomikas institūta direktors ekon. zin. kand. P. DZĒRVE.⁴⁴

Darba kārtībā:

1. b. K. Strazdiņa referāts – “Par jaunlatviešu šķirisko būtību”
2. b. J. Bumbiera referāts – “Par jaunlatviešu politisko seju”
3. J. Krastiņa referāts – “Par jaunlatviešu vēsturisko nozīmi”
4. b. E. Sokola referāts – “Jaunlatvieši kā apgaismotāji”

Konferences pirmajā dienā dalībnieki noklausās b.b. Strazdiņa, Bumbiera un Krastiņa referātus.

⁴⁰ Pēteris Valeskalns (1899–1987), 1918.–1921. g. strādājis Vissavienības Ārkārtējā komisijā (čeka, VĀK). 1928. g. beidzis Sarkanās profesūras institūtu, 1930.–1940. g. atbildīgā arodbiedrību un partijas darbā Maskavā. 1941.–1944. g. LPSR izglītības tautas komisārs, 1944.–1950. g. LPSR ārlietu tautas komisārs (ministrs). 1946.–1951. g. LPSR ZA Sabiedrisko zinātnu nodaļas akadēmiķis sekretārs, 1951.–1960. g. ZA akadēmiķis sekretārs, 1960.–1975. g. ZA viceprezidents.

⁴¹ Jānis Zutis (1893–1962), 1924. g. beidzis Maskavas universitāti. 1929.–1937. g. Voronežas universitātes docētājs, 1938.–1941. g. profesora vietas izpildītājs Maskavas Filozofijas, literatūras un vēstures institūtā. 1940.–1949. g. PSRS ZA Vēstures institūta zinātniskais līdzstrādnieks, vienlaikus docētājs dažādās mācību iestādēs. No 1945. g. katedras vadītājs LVU, no 1946. g. arī LPSR ZA Vēstures institūta sektora vadītājs. Pētījis Latvijas 18. un 19. gs. agrāro vēsturi.

⁴² Jānis Bumbiers (1890–1968), 1919.–1923. g. strādājis VĀK. 1928. g. beidzis Sarkanās profesūras institūtu Maskavā, 1924.–1940. g. darbojies PSRS Valsts plāna komitejā, PSRS ZA, Maskavas augstskolās. No 1944. g. strādājis Latvijā, bijis Radiokomitejas priekšsēdētājs, “Padomju Latvijas Boļševika” redaktors, LPSR ZA Ekonomikas institūta direktors (1946.–1947. un 1952.–1957. g.).

⁴³ Ēvalds Sokols (līdz 1921. g. Ēvalds Svimpuls; 1901–1965), 1930. g. beidzis Vissavienības Komunistisko žurnālistikas institūtu. Kara laikā strādājis armijas avīzēs. Pēc kara strādājis LKP CK aparātā, 1946.–1950. g. LVU žurnālistikas katedras vadītājs, 1951.–1962. g. LPSR ZA Valodas un literatūras institūta direktors.

⁴⁴ Pauls Dzērve (1918–1961), 1953.–1958. g. LPSR ZA Ekonomikas institūta direktora vietnieks zinātniskajā darbā. No 1958. g. janvāra līdz 1960. g. janvārim (faktiski 1959. g. decembrim) Ekonomikas institūta direktors. 1960. g. atņemts LPSR ZA korespondētājlocekļa nosaukums, atbrīvots no visiem amatiem un nosūtīts darbā Rīgas Autoelektroaparātu rūpnīcā par vecāko ekonomistu Galvenā tehnologa nodaļā. Gājis bojā autokatas-trofā.

25. aprīlī konferencē piedalās ap 450 dalībnieki. B. E. Sokola referāts un debātes. Debatēs uzstājas – rakstnieks A. Grigulis,⁴⁵ LPSR Augstākās Padomes Prezidija priekšsēdētājs b. K. Ozoliņš,⁴⁶ akadēmiķis J. Zutis, filol. zin. kand. A. Vilsons,⁴⁷ vēst. zin. kand. M. Kozins⁴⁸ un LVU profesors filoz. zin. kand. Dr. E. Karpovics.⁴⁹

26. aprīlī konferencē piedalās ap 400 dalībnieki. Debatēs uzstājas: ek. zin. kand. P. Dzērve, LVU lektors Salmiņš,⁵⁰ akadēmiķis P. Valleskalns, Igaunijas PSR ZA pārstāve Lone, LVU lektore vēst. zin. kand. A. Zīle,⁵¹ Daugavpils ped. inst. pasniedzējs Sočņevs⁵² un vēst. zin. kand. A. Drīzulis.⁵³

28. aprīlī konferencē piedalās ap 400 dalībnieki. Debatēs uzstājas LVU pasniedzējs b. Levitāns,⁵⁴ prof. Loja,⁵⁵ LKP CK sekretārs

⁴⁵ Arvīds Grigulis (1906–1989), dzejnieks, literatūrzinātnieks. LVU docētājs no 1945. g., profesors no 1973. gada.

⁴⁶ Kārlis Ozoliņš (1905–1987), 1951.–1952. un 1960.–1961. g. LPSR Augstākās Padomes Prezidija priekšsēdētāja vietnieks, 1952.–1959. g. LPSR Augstākās Padomes Prezidija priekšsēdētājs, vienlaicīgi PSRS Augstākās Padomes Prezidija priekšsēdētāja vietnieks.

⁴⁷ Alfons Vilsons (1917–1993), literatūrzinātnieks, filoloģijas zinātņu kandidāts.

⁴⁸ Mihails Kozins (1918–2008), vēsturnieks, kopš 1951. g. līdz aiziešanai pensijā 1990. g. strādājis Latvijas Zinātņu akadēmijas Vēstures institūtā, vecākais zinātniskais līdzstrādnieks. Vēstures zinātņu kandidāts (1953).

⁴⁹ Ernsts Karpovics (1892–1976), filozofs. 1931. g. beidzis Sarkanās profesūras institūtu Maskavā. No 1945. g. Latvijā. No 1957. g. LVU profesors.

⁵⁰ Arvīds Salmiņš (1914–1984), vēsturnieks, skolu vēstures pētnieks.

⁵¹ Alma Zīle, vēsturniece, vēstures zinātņu kandidāte, LVU Vēstures un filoloģijas fakultātes docētāja.

⁵² Marģers Sočņevs (1925), 1950. g. beidzis Maskavas Valsts universitātes Filozofijas fakultāti. 1950.–1954. g. pasniedza filozofiju Latvijas Valsts universitātē, pēc tam līdz 1958. g. beigām Daugavpils Pedagoģiskā institūta pasniedzējs. 1959.–1961. g. ZA Ekonomikas institūta filozofijas sektora, pēc tam līdz 1963. g. Vēstures institūta jaunākais zinātniskais līdzstrādnieks. No 1963. līdz 1990. g. pasniedza filozofiju ZA Kadru sagatavošanas daļas Filozofijas katedrā, 1978.–1989. g. bija arī katedras vadītājs. Pētījis jaunalatvieša Kaspara Biezbārža pasaules uzskatu un dzīvi. 1963. g. publicējis monogrāfiju par K. Biezbārdi.

⁵³ Aleksandrs Drīzulis (1920–2006), 1949.–1963. g. LPSR ZA Vēstures institūta direktora vietnieks zinātniskajā darbā, 1963.–1970. g. institūta direktors un LPSR ZA Sabiedrisko zinātņu nodaļas akadēmiķis sekretārs. 1970.–1975. g. LKP CK sekretārs, pēc tam ZA viceprezidents.

⁵⁴ Samuils Levitāns, vēsturnieks, LVU Vēstures un filoloģijas fakultātes docētājs.

⁵⁵ Jānis Loja (1896–1969), valodnieks. 1925. g. beidzis Ļeņingradas universitāti, pēc tam docētājs un zinātniskais līdzstrādnieks Krievijā. 1941. g. un 1944.–1949. g. LVU katedras vadītājs, 1950.–1955. g. Latvijas Valsts pedagoģiskā institūta, 1955.–1957. g. Liepājas Valsts pedagoģiskā institūta profesors.

A. Pelše, E. Andersone⁵⁶ un Libermanis.⁵⁷ Pēc debatēm gala vārdu dod b. E. Sokolam un b. K. Strazdiņam.

Konferenci slēdz 28. aprīlī plkst. 14.00.

LATV. PSR ZA
SABIEDRISKO ZINĀTŅU NODAĻAS
AKADĒMIĶIS-SEKRETĀRS

[paraksts]
(K. Strazdiņš)

ZINĀTNISKĀ SEKRETĀRE

[paraksts]
(V. Luriņa)

[Mašīnraksts, oriģināls. Saglabāta oriģināla rakstība. Avots: Latvijas Zinātņu akadēmijas arhīvs, 1. f., 9. apr., 22. l., 1.–2. lp.]

2. dokuments

Jūsu nodaļā, biedri Muravjov,⁵⁸ jādodomā, tagad interesējas par jaunlatviešiem. Es nosūtu Jums viena mūsu konferences dalībnieka vēstuli. Viņa novērtējumam par konferences sasaukšanu es nevaru pilnībā piekrist. Mēs bijām spiesti to sasaukt. Domāju, ka arī Jums būs interesanti iepazīties ar vēstules saturu.

Kā varēja redzēt konferencē, gandrīz visi, kas uzstājās, nesaprata, kas ir demokrātisms un liberālisms. Daudzi domā, ka, ja liberāļi izvirza tās vai citas demokrātiskas prasības, tad viņi jau ir demokrāti, bet nesaprot, ka liberāļi galvenokārt definē viņa miermīlīgā reformistiskā taktika, viņa izlīgšanas politika ar monarhiju. (Par liberāļu un sociāldemokrātu prasību līdzību vai vienveidību un par viņu atšķirībām skat. V. I. Ļeņina kopoto rakstu 7. sēj., 92.–95. lpp.).

Ar komunistisku sveicienu

14. V – 1958. g.

J. Krastiņš

[Tulkojums no krievu valodas. Vēstule rakstīta ar roku, ar tinti. Uz vēstules uzraksts ar sarkanu zīmuli: “Акад. наук”. Avots: Latvijas Valsts arhīvs (LVA), PA-101. f., 20. apr., 125. l., 35. lp.]

⁵⁶ Emma Andersone (1900–1992), 1951.–1958. g. LPSR ZA Vēstures institūta jaunākā zinātniskā līdzstrādniece, 1958.–1965. g. vecākā zinātniskā līdzstrādniece, filoloģijas zinātņu kandidāte (1958).

⁵⁷ Georgs Libermanis (1924), 1950. g. beidzis LVU Ekonomikas fakultāti, 1950.–1951. un 1964.–1999. g. LVU docētājs, profesors (1987), 1952.–1962. g. Latvijas Lauksaimniecības akadēmijas docētājs, 1961.–1962. g. Politekonomijas katedras vadītājs. Kopš 2001. g. dzīvo Vācijā.

⁵⁸ Nikolajs Muravjovs (1909–?), 1953.–1961. g. LKP CK Zinātnes un augstāko mācību iestāžu nodaļas vadītāja vietnieks.

3.dokuments

b. Strazdiņ!

“Strādnieku šķira Krievijā pratusi iekarot varu, bet to izmantot vēl nav iemācījusies, jo pretējā gadījumā viņa tādus audzinātājus un zinātnisko biedrību biedrus jau sen būtu pieklājīgi aizvadījusi uz buržuaziskās “demokratijas” zemēm.”

V. Ļeņins. 33. sēj. 202. lpp.

Šie vārdi, izteikti 1922. g. (“Par karojošā materialisma nozīmi”) neviļus nāk atmiņā šogad, lasot Libermaņa grāmateli, “Literatūru un Mākslu”, noskatoties “Rīgas”⁵⁹ dramatisējumu, bet it sevišķi šeit, diskusijā. Dot avīzi, turklāt vizizplatītāko tieši vēl svārstīgās inteliģences (kas mūsu republikas apstākļos v i s a vēl nav gluži brīva no burž. nacionalisma atliekām) aprindās; dot vārdu publiskā diskusijā cilvēkiem, kas mīda kājām vēstures partejiskuma principu – tas ir apvainojums proletariata diktatūrai.

Latviešu socialistiskā nacija neciestu, ja diskusiju atliktu uz gadiem 10–15, kad burž. nacionalisms būs likvidēts visās tās izpausmēs.

Jaunā latviešu socialistiskā nacija v ē l c i e š no burž. nacionalisma atliekām. Pašreiz, cilājot šī “mantojuma” pirmavotus, tiek aizkavēta, vājināta cīņa pret šo “kultūras mantojumu”. Libermaņa grāmatele, “Literatūras un Mākslas” pieglaimošanās inteliģences daļas sīkburžuaziskajam svārstīgumam, libermaniešu pļāpāšana diskusijā – o b j e k t ī v i ir vērsta pret partejiskumu zinātnē.

Vai pašreiz ir i z d e v i g i runāt, rakstīt un diskutēt par jaunlatviešiem? Noteikti nē! Burž. nacionalisti izmantoja un izmanto carisma politiku Krievijas nomalēs, lai mēģinātu sēt naidu pret krievu tautu. Runājot par jaunlatviešiem, mēs nevaram neminēt, ka šos “visas tautas kustības vadoņus” represēja krievu ierēdņi. Vairāk: Libermanis un K° apvaino mūsu vēsturniekus falsifikacijās. Bet burž. nacionalisti kopš padomju vēstures zinātnes rašanās nemitīgi klaigā, ka tā – komunistisks viltojums. Ar šo diskusiju, sevišķi nepārdomāto b. Ozoliņa uzstāšanos, mēs viņiem piebalsojam – jā, viltojam vēsturi. Lai gan patiesībā nevienam neizdosies, operējot ar vēstures faktiem, pierādīt jaunlatviešu demokrātismu (runājot par visiem). Šo diskusiju noteikti izmantos savā labā burž. nacionalisti, taisot tālejošus secinājumus, izvēršot kaitīgu propagandu. Droši vien t i k a i t a d mēs atjēgsimies, ka diskusija bija n e s a v l a i c ī g a un k a i t ī g a. Nelaipe ir tā, ka jautājumu par jaunlatviešiem sāka “pētīt” (ja par pētīšanu var saukt faktu un faktiņu izķeršanu ārpus to vēsturiskās sakarības, ārpus laikmeta un žonglēšanu ar marksisma-ļeņinisma klasiķu citātiem) n e v ē s t u r n i e k i. Un šajā pētīšanā nespēj vēstu-

⁵⁹ Domāts Augusta Deglava romāna “Rīga” dramatisējums.

riski aplūkot jautājumu. Atļaušos atgādināt V. I. Ļeņina norādījumus lekcijā par valsti: “Sabiedriskās zinātnes jautājumā visdrošākais un visnepieciešamākais, lai tiešām iegūtu prasmi pareizi pieiet šim jautājumam un neļautos nomaldināties daudzajos sīkumos vai uzskatu cīņas milzīgajā dažādībā, – vissvarīgākais, lai šim jautājumam pieietu no zinātniskā viedokļa, ir neaizmirst galveno vēsturisko sakarību, skatīties uz katru jautājumu no tā viedokļa, kā zināma parādība vēsturē radusies, kādus galvenos posmus šī parādība pārdzīvojuši savā attīstībā, un no šās viņas attīstības viedokļa skatīties, par ko attiecīgā parādība kļuvusi tagad” (29. sēj. 424. lpp., pasvītrojums mans). Ja vēsturnieki-marksisti, kas pētīja jaunlatviešu darbību, tikpat rūpīgi būtu izpētījuši tos apstākļus, kādos P. Stučka,⁶⁰ Fr. Roziņš,⁶¹ Landers⁶² u.c. devuši savus vērtējumus par jaunlatviešiem, kā arī ņemtu vērā mūsdienu apstākļus, kad mūsu pretinieki par katru cenu cenšas atdzīvināt burž. nacionalismu, to veicot ļoti pārdomāti un uzmanīgi, maskējoties ar “radošu” pieeju marksismam, tad viņi atzītu, ka nav īstais laiks diskutēt par šo jautājumu, ja vēsture pieskaitāma mūsu soc.-ek. iekārtas virsbūvei. Neapšaubāmi, ka Kalpiņš,⁶³ Libermanis un K^o cenšas revidēt svarīgākos vēstures principus: vēsturisko (id est dialektisko) pieeju un partejiskumu. Atliek vien nožēlot, ka viņiem “primknuļi”⁶⁴ arī daži sabiedriskie darbinieki, kas apliecina savas ārkārtīgi trūcīgās zināšanas vēsturiskā materiālismā. Vai nav

⁶⁰ Pēteris Stučka (1865–1932), viens no Latvijas Sociāldemokrātiskās strādnieku partijas dibinātājiem, “Dienas Lapas” atbildīgais redaktors 1888.–1891. un 1895.–1897. gadā. 1917.–1918. g. KPFSR tieslietu tautas komisārs, 1918.–1920. g. Latvijas Padomju valdības priekšsēdētājs. No 1920. g. vadījis LKP CK ārzemju biroju. Vienlaikus no 1923. g. KPFSR Augstākās tiesas priekšsēdētājs. Aktīvi darbojies padomju tiesību teorijas izstrādāšanā.

⁶¹ Fricis Roziņš (1870–1919), darbojies Jaunās strāvas kustībā, viens no pirmajiem latviešu marksistiem. 1899.–1905. g. emigrācijā Lielbritānijā un Šveicē, rediģējis laikrakstu “Sociāldemokrāts”. No 1905. g. Latvijā. 1908. g. arestēts un notiesāts katorgā. 1913. g. izbēdzis un emigrējis uz ASV. No 1917. g. decembra Iskolata priekšsēdētājs, vēlāk Padomju Krievijas nacionālo lietu tautas komisāra vietnieks. 1919. g. P. Stučkas Latvijas Padomju valdībā zemkopības komisārs. Ievērojamākais sacerējums – “Latviešu zemnieks”, kurā Latvijas vēsturi pirmo reizi aplūkoja no vēsturiskā materiālisma pozīcijām.

⁶² Kārlis Landers (1883–1937), viens no pirmajiem latviešu vēsturniekiem – marksistiem. 1905. g. revolūcijas dalībnieks. Aktīvi piedalījies Krievijas revolūcijā. No 1925. g. docētājs Maskavas, Ļeņingradas un Kijevas augstākajās mācību iestādēs. Gājis bojā Staļina terorā 1937. gadā.

⁶³ Voldemārs Kalpiņš (1916–1995), 1953.–1958. g. Latvijas PSR kultūras ministra vietnieks, 1958.–1962. g. kultūras ministrs. 1949.–1952. un 1954.–1958. g. arī radošo savienību laikraksta “Literatūra un Māksla” redaktors.

⁶⁴ Pievienojās – krievu val.

raksturīgi, ka nav neviena vēsturnieka, kas atbalstītu Libermani? Vai nav zīmīgi, ka auditorija, kas aplaudē Libermanim un K°, parāda klasisku sīkburžuāziskās inteliģences nedisciplinētību, kad jānoklausās zinātniski argumenti, kurus izvirza vēsturnieki-marksisti? Vai nav raksturīga vecās, tikai ārēji mūsu, inteliģences sajūsma?

Tikai vienā jautājumā var pievienoties b. Ozoliņam: diskusija nav sagatavota un ir lieka. Ja to nevar saprast šodien, tad nāksies to atzīt tad, kad tās sekas sāks pieņemt mums nevēlamu virzienu. Attiecībā uz pagātnes kļūdām – jālabo nevis jāpļāpā par tām.

Jaunlatviešu patieso devumu mūsu kultūras vēsturei žurkas nesa-grauzīs. Arhīvu materiāli saglabāsies arī līdz komunisma uzvarai. Tad varēsim pēc patikas diskutēt, nebaidoties par to, ka tas var kaitēt komunisma celtniecības interesēm. Taču līdz bezšķiras sabiedrības uzvarai vēsture bija, ir un paliks šķiriska, partejiska.

Diskusija rāda, ka ir nopietni trūkumi atsevišķu sab. zinātņu darbinieku sagatavotībā – daudzi darbinieki vāji orientējas marksismā-ļeņinismā. Vai nebūtu lietderīgi periodiski pārbaudījumi (ik 2–3 gadus) filozofijā?

Vai nevajadzētu arī stingrāk recenzēt izdodamās grāmatas un nodrošināt “Literatūras un Mākslas” idejiskumu, lai preses brīvību ne tieši, ne netieši nevarētu izmantot pret darba tautas interesēm?

Vēsturnieks.

P.S. Sirsnīgi pateicos par galavārdu diskusijā. Ozoliņš tikai “jauc gaisu”, nespējot vēsturiski pieiet jautājumam.

[Mašīnraksts. Saglabāta autora rakstība. Izlabotas tikai acīmredzamas pār-rakstīšanās kļūdas. Avots: LVA, PA-101. f., 20. apr., 125. l., 36.–38. lp.]